

Korzenszky Richárd

Ezeréves a magyar iskola – de kié a jövő?¹

A kezdetek pannonhalmi iskolájának volt világtépe és emberképe, az embernek rendeltetése, célja, méltósága és a közösségben helye volt. A jövő iskolája ne a létező társadalmat képezze le, kísérleti tere legyen egy emberibb világnak.

A millicentenáriumi megemlékezésorozatok közepette mintha háttérbe szorulna a magyar iskola jubileuma. Nem mintha azt állítanám, hogy túlságosan is sokat foglalkozna a közvélemény a kérdéssel: honnan jöttünk, kik vagyunk, akik itt élünk a Kárpát-medencében. Igaz, a hónapok múlásával egyre többen vannak, akik mégiscsak tudomásul veszik, hogy ezeregyszáz éves a magyarság, hogy „ez a föld, melyen annyszor atyáink vére folyt”, s „ez, melyhez minden szent nevet egy ezredév csatol”.

Néhány évvel ezelőtt azt reméltük, hogy az ezeréves iskola jubileuma az oktatásügyet az érdeklődés középpontjába helyezi. Reméltük, hogy a szélesebb nyilvánosság számára is fontos lesz a nagy lendülettel megindult, de pénz hiányában megtorpant tényfeltáró munka. Mert emlékezetkiesésben szenved ma is a magyar szellemi élet. A szelektív emlékezés korszaka után elengedhetetlenül szükséges volna a tárgyilagos múltfeltárás és -értékelés. Hiszen a helyi közösségek formálója és megtartója évszázadokon keresztül a templom és az iskola volt. A helyi emlékezet megtisztítása a helyi közösségek újjászületését vagy megerősödését eredményezhette volna. A tárgyi emlékek összegyűjtése – míg föllehetők –, hozzáférhetővé, láthatóvá tenné mindazt, ami a múltból ránk hagyományozódott: nem egyszerűen gyűjtőmunka ez, hanem a történelmi kontinuitás elevevé tétele. Századokkal ezelőtti önmagunk vállalása: a múlt tükréből nem ritkán egy akkor igencsak korszerű, európai éntünk tekint vissza ránk, kihívást és serkentést jelentve a mának. Néhány nagyon tiszteletre méltó munkától eltekintve azt kell mondanunk, hogy az elszalasztott lehetőségek évei vannak mögöttünk. Nem tapasztaljuk, hogy növekedett volna a pedagóguspálya tekintélye napjaink társadalmában. S nem növekedett az iskola becsülete sem.

Ezeréves a magyar iskola: ezeréves a pannonhalmi monostor. Szent Márton hegyén 996-ban megalapították a bencés szerzetesek, s életüket Szent Benedek Regulája szerint rendezik. Gondolom, volna mit igazítani a fejekben, ha felteszik a kérdést: mit jelent szerzetesnek lenni. Pannonhalma nevét ismeri a közvélemény – ismerték az elmúlt évtizedekben is, hiszen sok-sok turista és zarándok megfordult ezen a helyen még, de a kommunizmusnak vagy szocializmusnak nevezett korszak éveiben is –, de hogy kik is a szerzetesek, s mi is valójában egy iskola a kolostor mellett, azt ma is csak kevesen tudják. Ma is élnek még legendák – nem szentek életéről, hanem arról, hogy a pannonhalmi iskolába vezető pártemberek gyermekei jártak...

A pannonhalmi iskola történetét a legendák sejtetik meg. Zoerárd és Benedek legendájának frója, a későbbi pécsi püspök, boldog Mór vall önmagáról: „puer

¹ Elhangzott 1996. szeptember 1-jén a Pannonhalmi Apátságban megtartott ünnepségen.

scholasticus” volt Szent Márton monostorában, amikor a tiszteletre méltó atyát látta... Az iskolatörténet-írás kiemelkedő képviselője, *Mészáros István* a középkori iskolák analógiájára megrajzolja az egykori pannonthalmi iskola képét. Fölvázolja a lehetséges tananyagot. Nemcsak a gazdagabb anyagot megőrzött európai kolostori iskolák példája teszi ezt lehetővé, hanem a Szent László kori pannonthalmi inventárium is, amelynek tanúsága szerint olyan könyvekkel is rendelkezett az apátáság, amelyek iskolás jellegű anyagot tartalmaztak.

Fontosnak tartom azonban azt is, hogy végiggondoljuk: milyen volt a világképe, milyen lehetett az emberképe egy bencés szerzetesközösség életével egybekapcsolódó iskolának. Minden szerzetesközösség élő organizmus: fiatalok és idősek élnek egymás mellett, közösséget vállalnak egymással az életformában, a munkában és az istenszolgálatban. Szent Benedek Regulájának világképe jelen kellett hogy legyen a pannonthalmi első iskolában is: az a világkép, amelynek lényeges vonása, hogy az ember része egy kozmikus rendnek. Nemcsak a középkori templom igazodik a felkelő és a lenyugvó naphoz (a középkori templomok tengelye a felkelő és a lenyugvó naphoz igazodik), Szent Benedek szerzeteseinek életét is meghatározza a felkelő és a lenyugvó nap ritmusa. Az istenszolgálatnak, a zsolozsmának rendje szorosan kapcsolódik a napszakokhoz, a reggeli és az esti istencsereket alkotja a nap két fő pillérét. Nyáron, amikor rövidebbek az éjszakák, az olvasmányok is egészen rövidek, télen, amikor hosszúak az éjszakák, az olvasmányok is igazodnak az éjszakák hosszúságához.

Az ember: része a világnak. Nem korlátlan ura ennek a világnak, de felelőse: munkálkodik benne, törődik vele, gondozza, alakítja. S minden egyes ember – aki szuverén személyiség – mégha saját világa is van, mégis közösségi lény, aki felelős a másikért, aki tisztelettel tartozik a másik ember iránt. A fiatalok az idősebbeket tiszteljék, az idősebbek a fiatalokat szeressék.

Az apátnak, a közösség elöljárójának feladata nem az, hogy uralkodjék a többiek felett, hanem a sokféle emberi természethez alkalmazkodó szolgálat. S minden ember végtelenre nyíló csoda: Krisztust lássák meg a betegekben, az elesettekben, a vándorokban, a vendégekben, a szegényekben. Távtatok nyílnak az emberi kapcsolatok révén. Az iskola: ezeknek a távtatoknak a megnyitása. Szent Benedek Regulájának igénye minden szeretettel szemben, hogy valóban Istent keresse. Nem tekint senkit sem befejezett, kész, tökéletes embernek: mindenki számára kötelesség az állandó fejlődés, elmélyülés – s ez küzdelem nélkül nem megy. Katonáskodásnak is tekinti ezt az életformát. A cél felé törekvés hozzátartozik az élethez – a szeretet kimondhatatlan édességével, szárnyaló szívvel futni Isten parancsainak útján – ez az eszmény.

Az iskola nem lehetett semmiképpen sem kizárólagosan a tudásanyag továbbadásának a helye. Nem egyszerűen információk közvetítéséről volt szó, hanem világképet, emberképet adó, mondjuk így: „interakcióról”, embereknek a találkozássáról, amely kettős fókuszú: az egyik az Isten, a másik pedig az ember.

Kell, hogy képe legyen az embernek a világról, s ugyanakkor kell, hogy el tudja helyezni önmagát is a világban.

Meggyőződésem szerint ilyen volt az ezer évvel ezelőtti pannonthalmi iskola. Nem létezett még rendtartás, nem volt még óraterv, nem volt tanterv és tanmenet: de volt világkép és volt emberkép. Az iskola nem szakadt ki a környezetéből, nem élt önálló életet, hanem szerves része volt egy nagyobb egységnek: a kolostori életnek. Célja pedig az volt, hogy teljesebbé váljék az ember.

Ezeréves az iskola Magyarországon. A kezdetek iskolájának világ- és emberképe volt. Az embernek rendeltetése, célja volt. Az embernek méltósága és a közösségben helye volt. S az ember méltósága éppen a másokkal vállalt közösségben teljesedett ki: ebben a közösségben nyíltak távlatok az ember, a személy előtt. S az egyes ember ezt az önként vállalt közösséget demokratikusan alakította: választották az előljárót, akinek a választástól kezdve atyai hatalma és kötelezettségei voltak. Ebben a közösségben nem léteztek előjogok, nem volt többé nemes vagy szolga, és az életkor sem játszott szerepet, amikor tanácskérésről vagy tanácsadásról volt szó.

Az embernek rendeltetése, célja, jövője van. Ha ezt a tényt nem tudjuk érzékelhetően megfogalmazni, céltalanná válik minden, ami magával az emberrel foglalkozik. Hadd idézzek egy dokumentumszövegből, amely a viták és változások során „hatályát veszítette” mint dokumentum, és feledésbe megy mint igazság. „Az ember tudatosan élő lény, aki képes a világ megismerésére, akinek célja, jövője van, aki akarattal rendelkezik, akinek életét érzelmek jellemzik. Szabad választásra és megkülönböztetésre képes jó és rossz, igaz és hamis, szép és rút között. Életét egyszeri és megismételhetetlen történésként éli meg: feszültségben és harmóniára törekvésben önmagával, a többi emberrel, a környező világgal. Az ember kérdező és válaszokat megfogalmazó lény, akit a fizikai lét, a szellemi lét, az élet értelme, feladatai, a problémái foglalkoztatnak. Az ember szuverén személyiség, aki életét másokkal kölcsönhatásban éli a családban, a lakóhelyi, az anyanyelvi, a kulturális, a vallási közösségben. Az ember kultúrateremtő lény, aki alakítja a környező világot, de belőle kiszakadni nem képes, mivel önmaga is része a világnak, ugyanakkor képes önmaga meghaladására. Az ember felelősséggel rendelkező lény, akinek feladata, hogy megőrizze és gazdagítsa önmagát, az emberi közösséget, a természetet, amely otthona, de hatalma alatt is áll.”

A történelem mutatja, miként vált egyre inkább intézménnyé az az iskola, amely a magyar iskolatörténet kezdetén még főként életközösség volt. Természetesen alakulnak ki a tantárgyak, amelyek földarabolják a világot: „*gram loquitur, dia vera docet, re verba colorat, mus canit, ar numerat, ge ponderat, as colit astra*”. A trivium és a quadrivium tárgyai ezek, a hét szabad művészetnek nevezett területei a megismerésnek és a szellemi tevékenységnek. Nem célom, hogy végigtekintsek az iskola történetén: mindannyian tudjuk, miként vált egyre szakszerűbbé az oktatás, hogyan jelennek meg az oktatás segédeszközei, hogyan határozzák meg, mi az, amit az iskolának tanítania kell. Azt is tudjuk, hogy az iskola nem maradhatott a kolostorok kiváltsága, de mindenképpen figyelemzető jel számunkra a kolostori iskola, amely a tudást világkép és emberkép egységében adta tovább.

Káptalani iskolák, városi iskolák, polgárosodás, európai fejlődés: tények, jelszavak szövevénye az iskola ezeréves története nemcsak nálunk, nemcsak a mi régióinkban, hanem az egész világon.

Ezeréves az iskola – de kié a jövő?

Van ezeréves múltunk. Az iskolatörténeti kiállítások szerte az országban képet rajzolnak arról, ami volt. De ki rajzol képet arról, mi lesz a jövő?

Érdekes küzdelmet tapasztalunk napjainkban az iskolággal kapcsolatban. Mintha az lenne az iskolatípus kulcskérdése, hogy kié az iskola: hogy ki az iskola fenntartója. A rendszerváltozással együtt járt az állami iskolamonopólium megszűnése. Remélhetőleg végleg búcsút mondhatunk a diktatúrának, annak a kor-

szaknak, amely központi intézkedésekkel azt akarta elérni, hogy egységes legyen a világ, egyetlen, tudományosnak mondott világnézet, a marxizmus-leninizmus egyeduralmát akarta megvalósítani az iskoláztatás minden szintjén. De hosszú időnek kell eltelnie addig, amíg eljutunk arra az állapotra, amikor tisztulnak az oktatással foglalkozók gondolatai, amikor a nemzedékeket átítatott marxista ideológia a maga helyére kerül. A szabad választás korszakában szabadon kell tudni választani, s a szabad választás feltételezi, hogy nyilvánosságot kaphat az értékek „piacán” más is...

Az oktatásügy kulcsszereplői a pedagógusok. Azok az emberek, akik hivatásból vállalták az emberek nevelését. Minden iskola a kölcsönhatások területe: emberek találkoznak emberekkel, tapasztalatok, ismeretek birtokában lévők találkoznak a világot most föltárni próbáló fiatalokkal. Hol vannak azok az emberek, akik valóban képesek világ- és emberképet közvetíteni? Ne tagadjuk: a pedagógusok megnyomoritásának még nincs vége. Iskoláinkban még többnyire azok tanítanak, akiket hazugságra kényszerített a diktatúra, akiknek „hivatásból fakadó kötelessége” volt, hogy oktató-nevelő munkájukat a marxizmus-leninizmus világnézete szerint végezzék. Tudom, nem lehet és nem szabad sommás ítéletet mondani. Ítéletem nem is a pedagógusokra vonatkozik, hanem a léleknyomoritó rendszerre. Akik azt gondolják, hogy csak az ötvenes évek diktatúrája volt lélekölő, s a Kádár-rendszer már emberszabásúbb szocializmust képviselt, azok számára figyelmeztetőként szívesen idezném azoknak a pedagógus kollégáknak hivatalos elmarasztalását, akik gyermekeiket egyházi iskolázi járatták vagy akarták járattatni. Írásos nyomai is vannak ezeknek az elmarasztalásoknak, visszasorolásoknak, osztályfőnökségről leváltásoknak, napközibe helyezésnek stb. Oly könnyen felejtünk, oly hamar megszépül a közelmúlt is, hát még a kissé távolabbi... Vagy nem megnyomoritása a pedagógusoknak, amikor arról kellett számot adniuk az iskolaigazgatónak, hogy milyen „pozitív” változások következtek be a hitoktatási statisztika terén? A nyolcvanas évek második felében adminisztrációs tévedésként hozzám, pannonhalmi igazgatóhoz is került egy megyei tanácsi irat, amelyben számot kellett volna adni a hitoktatás csökkentéséről az előző évekhez viszonyítva. Vagy oly hamar elfelejtjük, hogy pedagógusnak templomba járni mennyire kockázatos vállalkozás volt? Sokan beszámoltak arról, hogyan látogatták a távoli templomokat, s csak az volt a feltűnő, hogy vasárnaponként szinte sosem voltak otthon...

A világnézeti kényszer és zsarolás semmiképpen sem múlt el nyomtalanul. S azok az emberek, akik elszenvedték ezt a lelki erőszakot, hogyan képesek kiegyensúlyozott emberként igazodási pontot jelenteni a fiatalok számára, akiknek szükségük van világ- és emberképre, akiknek szükségük van arra, hogy különbséget tudjanak tenni jó és rossz, igaz és hamis között? Az iskola kiszolgáltatott intézményként élte meg a diktatúra évtizedeit. Vagy színjáték helye volt, vagy az agymosásé, de semmiképpen sem lehetett színhelye az őszinte emberi kapcsolatoknak.

Mondhatnák sokan, fölösleges a régi sebeket fölszaggatni, hiszen már gyógyulóban vannak: a rendszerváltozás óta hat év eltelt már... Ez alatt a hat év alatt azonban – bár fölszabadultak – nem változtak, nem alakultak át az emberek. Ez alatt az idő alatt lényegében nem változott meg az iskola. Forrong az egész iskolaügy, kormányváltásokkal együtt változnak a törvények, amelyek az oktatásra vonatkoznak. Az iskola a politikai csaták helyévé vált, nemcsak politikai ütközetek kiváltójává. S közben – bár szinte áttekinthetetlenül felduzzadt a tankönyvpiac – lényegében ugyanazokat a tankönyveket használják, mint tíz évvel ezelőtt, s az

érettségi vizsgák tapasztalatai alapján is el lehet mondani, hogy a régi marxista panelek meghatározzák még mindig az irodalom és a történelem oktatását.

Kié az iskola? Az elmúlt negyvenkét év keserveiből nem tanultunk. Az iskola nem állami monopólium többé. A helyi közösségek felelőssége mérhetetlenül megnőtt az iskolaügyben. Az iskolafenntartók (az önkormányzatok, egyházak, alapítványok) olyan feladattal szembesülnek, amely nemritkán felülmúlja az erejüket. Az iskola ismét kiszolgáltatottá válik, most egy országos méretű káosz áldozata lesz. Felelős politikusok nem képesek arra a döntésre, hogy előnyben részesítsék az iskolaügyet, és vállalják, hogy az iskola nem pusztulhat el. Gazdasági válság nyomorgat mindannyiunkat. Legalább a jövőnket ne pusztítsuk el, amikor hagyjuk, hogy kiszolgáltatott legyen az iskola.

Kinek milyen az iskolája, olyan a jövőképe. Ha ez a tétel helytálló, akkor a magyar iskola helyzete alapján jövőképünk katasztrofális. Tudom, az iskolához gyermek is kell: aki nem vállalja a gyermeket, az nem vállalja a jövőt. Szép latin szóval szemináriumnak, veteményeskertnek is nevezik az iskolát: vetni csak az szokott, aki bízik abban, hogy a vetés majd kisarjad. A mostani helyzet és a majdani között mindig feszültség van. A vetés mindig kockázatos, és látszólag fölösleges, pocsékoló. Elvetni azt a magot, amiből lisztet is lehetne őrölni, s belőle kenyeret sütni: látszólag ostobaság. Beleszórni a földbe, ahelyett, hogy most fölélénk. A vetés képe és az iskola számomra ugyanazt jelenti. Nem vállalni az iskolát: nem vállalni a jövőt. Nem szolgálni az iskolát: nem szolgálni a jövőt.

Tudom nagyon jól, hogy az iskola csupán egyetlen területe az életnek. De lényeges területe. A fiatalság az egyik leglényegesebb életszakasz. A fiatalsággal törődni, a fiatalságra áldozni: a jövővel törődni, a jövőért áldozni.

Mit várunk a jövőtől? Amit ma áldozunk rá. Ezért nem szabad, hogy az iskolába járás valamiféle úri huncutság legyen, netán luxus. Aki gyermeket vállal, az több terhet vállal, mint akinek nem kell a gyermek. Egy olyan társadalom, amely a gyermekeket vállalatokat többletterhekkel sújtja, igazságtalan, embertelen társadalom. Az iskola nem lehet a politika játékszere. Sem a gyermeket nevelő szülő, sem a gyermeket oktató pedagógus nem lehet kiszolgáltatottja semmiféle politikai rendszernek. Öngyilkos társadalommá válunk, ha nem törődünk az iskolával.

Az iskolaügy kulcskérdései: kié az iskola (ki az iskolafenntartó), mit tanítunk az iskolában (nemzeti alaptanterv), ki fizeti az iskolát (miből fizetjük az iskolát). Nem mindegy, hogy a nemzeti jövedelemnek hány százalékát fordítjuk az iskolára: leegyszerűsítve: a jövőre. Nem mindegy, hogy adunk-e világ- és emberképet az iskolában, vagy csupán szeleteire tagolt világot mutatunk meg az ifúságnak. Nem mindegy, hogy az iskolába járó gyermekek mit érzékelnek az iskolán keresztül: mintha a nem kívánt terhesség nyűgét cipelné a társadalom az iskolaügy kapcsán.

Akarjuk, nem akarjuk, ki kell mondani: az iskolaügy példáján képet nyerhetünk társadalmunk válságairól. Alapvető kérdéseket kell tisztázni: van-e értelme egyáltalán az életnek? Aki jövőt nem vállal, lezárja a kapukat, bezárja magát önmagába, s elpusztítja önmagát. Talán fellengzős kijelentésnek hangzik, mégis hadd mondjam: élet-halál kérdéséről van szó. Ha nincs helyes képünk az emberről, nincs képünk a jövőről sem, s ha nincs képünk a jövőről, a még élő embereket hozzuk lehetetlen helyzetbe. S hiába van egyes embereknek jövőképük, ha nincs a közösségnek jövőképe, nem leli az ember honját ebben a hazában.

Az egyes ember része a világnak. Mindenki a saját énjén keresztül látja és értelmezi a világot. Nem független a világban élő ember a világtól: egymásra utalt létezés ez. Az ún. primer világ és az ember által alakított ún. másodlagos,

szekunder világ egymásra utaltságára rávezetni, sőt: rádöbbeneni feladata és kötelessége az iskolának. Az ember a lehetőségek lényé. Ugyanakkor az ember a szabadság lényé is. De a lehetőség és a szabadság összefüggéseinek és korlátainak feltárása, megmutatása nélkül az iskola nem képes arra, hogy betöltse a szerepét. Az ember szabad – valamire. De ez a szabadság korlátozott szabadság: a korlátok fölismerése nélkül nincs emberi élet. Nem mindent szabad megtenni, amire az ember képes. Korlátot szab a szabadságnak maga az élet – a mindenki számára megkérdőjelezhetetlen érték, a létezés. Az erkölcsi rend fölismerése és fölismertetése a legfontosabb feladatok közé tartozik. Az iskolának értékhorozónak kell lennie. Ha nincsenek normák, melyeket fölismer az ember, nincs emberi élet: nincs mihez viszonyítani a cselekvést, s akkor viszonylagossá válik, mi a jó és mi a rossz. Kérdés, vajon a normákat beleolvassuk-e a világba, vagy kiolvassuk belőle? *Szent-Györgyi Albert* mondja. „A tudomány annak köszönheti egyedülálló sikerét, hogy mértékegységei mindenütt azonosak. Egy gramm vagy egy centiméter mindenütt egy gramm és egy centiméter. Ezért van a Szabványügyi Hivatal. Amire az új világnak elsősorban szüksége lenne, az valaminő Nemzetközi Erkölcsi Szabványügyi Hivatal lenne.”

Meggyőződésem, hogy ebben az országosnál szélesebb mértékű válságban a kereszténységnek olyan értékei vannak, amelyek javára válnának a társadalomnak. A keresztény emberkép lényegéhez hozzátartozik, hogy megvallja: az ember önmagából és önmagától képtelen arra, hogy hiányait betöltse. De „Szabadítója” van, akihez igazítva az életét, valóban föl szabadul az életre. Az ember olyan teremtetett személyes lény, amely szabad, szeretetre képes, közösségi, és jövője van.

A legkülönbözőbb tudományágak, amelyek az emberrel foglalkoznak, arra a megállapításra jutnak, hogy az ember hiánylény. S fölmerül a kérdés: mi a szerepe a tudománynak, művészeteknek, a vallásnak, a kultúrának abban, hogy az ember megbirkózzék életfeladatával. A hiány kulcsfogalomként szerepelhet: az Istentől való elszakadás állapotában ez jellemzi a leginkább az embert. Ha az élet Isten ajándéka, az ember számára hiányzik minden, ha Isten hiányzik. Minden, ami számára hiányzik, arra utal, hogy Isten hiányzik. A világot nem élettérként élük meg, hanem sokkal inkább holt térként. Szorongásban telik az életük. A társadalom jövőtlensége számukra a pillanatba való menekülést eredményezi. A keresztény emberszemlélet szerint az adott helyzet sosem végleges: lehetséges az alternatíva, mert az ember képes mássá válni. A hiányt a felnövekvő ember konkrét tényekben tapasztalja meg. Az iskola feladata az volna, hogy életteret nyújtson a gyermeknek, a felszabadítás helye legyen, a tájékozódás lehetőségévé váljon. De legyen ugyanakkor a tevékenység helye, amely a hiánnyal és a szorongással, a holt térrel szemben áll.

Ha azt akarjuk, hogy jövönk legyen, kell, hogy jövőképpel rendelkezünk. S a jövőképnek át kell hatnia mindenképpen azt a helyet, ahol a fiatalokkal foglalkoznak: át kell hatnia az iskolát.

Az iskola: élettér, a család, a lakás, a szomszédság, az utca és a természet mellett.

Az iskola csak akkor lehet jó tartózkodási hely a gyermekek számára, ha a felnőttek számára is az! Gondoljuk el: miben különböznek iskoláink a rendelőintézetektől, kórházaktól? Hol találnak olyan fizikai teret benne az emberek, ahol valóban jól érzik magukat? Vajon serkent-e az iskola arra, hogy közösséggé formálódjanak falai között a csoportok? Szükség van az iskolában „főlölsleges térre”, olyan zugokra, szögletekre, ahol kisebb csoportok természetesen találnak

egymásra! Nem csak hosszú folyosókból és nagy aulából, valamint osztályteremből kell hogy álljon az iskola!

Az új iskolákban a tanulók megtapasztalják a mai társadalom legfontosabb sajátosságait, azokat, amelyekkel rendelkeznek, s azokat, amelyeket birtokolni szeretne. Társadalmunk a személy szabadságára támaszkodik – legalábbis ezt deklarálja – igent mond a vélemények, az életcélok és életformák sokszínűségére – pluralista, tiszteli az egyes ember méltóságát. A deklarált elvekkel szemben a társadalomban kiszolgáltatottá vált az egyes ember, létbizonytalanságban él, félelem jellemzi mindennapi érzéseit. Vajon van-e szükség rám? Kinek kell az én életem? Ki törődik velem? Szeretnek-e egyáltalán? Használni akarnak csupán, vagy önmagamban, önmagamért elfogadnak? Az iskolai élet mindennapjai azt sugallják, hogy a teljesítménynek van értéke – a társadalom mindennapjai ugyanezt tükrözik. Vajon a hasznosság az egyedüli értékmérő ebben a világban? Vajon a munka az egyetlen érték? Vajon a produktivitás az a tulajdonság, amely rangot ad az embernek? Hol a személy méltósága?

Az iskola mint a tapasztalás tere, egyúttal olyan hely, ahol az egyes ember a közösségben tapasztalja meg a szükségszerűségeket, az előnyöket, az élet értékét. Az iskola: „polisz”. Ennek a közösségnek a modelljén tanulja meg az ember a békés, igazságos, rendezett, felelősségteljes együttélés alapfeltételeit, és mindazokat a nehézségeket, amelyeket mindez jelent. A közösség megkívánja a rendet, az önfegyelmet, a megegyezést az együttlét eszközei és határai tekintetében. A közösség annyit is jelent, hogy erősebbek vagyunk, védettekk vagyunk, örülünk, hogy együtt vagyunk. Arra van szükség, hogy az iskola ne a létező társadalmat képezze le, hanem kontraszt társadalmat alkosson, amely kísérleti tere lehet egy emberibb világnak. Hogy ez megvalósuljon, szembe kell úszni az árral: de vajon képes-e erre tanár, diák, szülő? Mert az emberré válás nem feltétlenül az alkalmazkodást kellene hogy jelentse: nem a meglévőbe való belesimulást, hanem a meglévő megváltoztatását. Az iskola azt sugallhatja, hogy a változás lehetséges.

Ha az iskola valóban élettér, akkor az egész ember kell hogy kibontakozhassék benne. Az új iskolában ezért próbálkozásokat tesznek, hogy a tanítást, amennyire csak lehet a tapasztalással helyettesítsék vagy kiegészítsék. Az ember egyúttal tanul az iskolából és a benne lezajló életből is – nem csak az „iskolában” –, miként egyébként sokan gondolják. Mert az iskola: kísérleti terep, amely ugyanakor már maga az élet.

Feszültséget tapasztalunk az iskola és az élet, az iskola és a társadalom között. Gyakran halljuk, hogy azért van szükség az iskolai évek kiterjesztésére, hogy ezáltal csökkenjen a fiatalok munkanélkülisége: magyarul arról van szó, hogy késleltetni akarják a fiatalok felnőtté válását vagy az ún. életbe való beállását. Holott a kettő: az iskola és az élet között ilyen szakadék nem lehet, ha az iskola valóban iskola. Ez a felfogás tulajdonképpen azt jelenti, hogy a fiatalokat a társadalom bezárja az iskola góttájába, egy olyan intézményrendszerbe, amely valójában semmi hasznosat nem állít elő, s amelyben igazában semmi fontos dolog nem történik, s hozzá még az ember nem is szabadon látogatja, hanem kötelezően előírják neki. Az a társadalom, amely így bánik az ifjúságával, el is veszíti az ifjúságot.

Minél tovább körözünk az iskola kérdésköre körül, annál több probléma merül föl. Megkérdőjeleznék szokások, hagyományok – tulajdonképpen bátran szembe kellene néznünk mindezekkel a kérdésekkel, ha valóban akarjuk a jövőt.

Ezeréves az iskola: de kié a jövő?

A kérdésre válaszolni csak hittal lehet. A vallásos hívő hitével válaszolni annyit jelent, mint elfogadni a jelent, s feladatot látni a mindennapokban. Semmiképpen nem szabad abszolútnak tartani azt, ami relatív, és fordítva is: nem szabad viszonylagosnak tekinteni azt, ami abszolút. Nem szabad a bálványimádás bűnébe esni az iskola kapcsán sem. Nem szabad öncélúnak tekinteni egyetlen intézményt sem, legyen mégoly tiszteletre méltó is a múltja. Tudnunk kell, hogy az oktatás, az ismeretközlés önmagában nem elegendő. Tudnunk kell, hogy az értékekre való nevelés nem kioktatással történik, hanem a megtapasztalás útján. Tudnunk kell, hogy az iskola mostani prioritásain változtatni kell: a teljesítmény-központúságot föl kell hogy váltsa a személyt előtérbe helyező szemlélet. Figyelünk kell arra, hogy a kevesebb sokszor több, mint a sok: egy információrobbanást elszenvedő világban az iskola szerepe egészen más kell hogy legyen, mint volt akár tíz évvel ezelőtt is. S azt is tudnunk kell, hogy nem az iskolával fogjuk megváltoztatni a társadalmat, de az iskola szemléletváltásán keresztül elősegíthetjük, hogy a társadalomban meglévő jó gyarapodjék. Azt is tudnunk kell, hogy az iskolában nincs egyenlőség, de a különböző, a személyre szóló bánásmód következtében a hátrányos helyzetűek is segítséget kapnak. S azt sem szabad elfelejtenünk, hogy az ismeretek megszerzése mély élményeket eredményezhet, vagyis az ismeretszerzés és az élmény nem ellentétesek és nem ellenségesek egymással. Nem szabad összetéveszteni célt és eszközt: a tantárgyak például nem öncélúak, hanem eszközök csupán. S végül a legfontosabbat: hogy a tanár, aki növendékeit egész emberré akarja formálni, kell, hogy maga is egész emberré váljék. Az iskola nem gyár, nem üzem – bár maga is szervezet.

Ezeréves az iskola Magyarországon. Az ezer év fejlődését nyomon követi az iskolatörténet-írás és a pedagógiatörténet. Üzemmé vált az iskola, közgazdasági szemlélet uralkodik az iskolaügyben: s a pedagógiai optimum és a gazdasági optimum ellentétben van egymással. A jövő azé, aki képes a döntő fordulatra: miként a kultúra sem mérhető pénzzel (jaj, ha piacosítják!), az iskolát sem szabad a pénz függvényévé tenni. Az emberség árát nem forintosíthatjuk. Mernünk kell vállalni az életet.

Első osztályos tanuló rajza,
Pécsi JPTE Gyakorló Iskola

Első osztályos tanuló rajza,
Tiszabó